

Лойко Валерія Вікторівна

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів та економіки
Київський університет імені Бориса Грінченка*

Лойко Валерия Викторовна

*доктор экономических наук, доцент,
профессор кафедры финансов и экономики
Киевский университет имени Бориса Гринченка*

Loiko Valeria

*Doctor of Economic Sciences, Professor of the
Department of Finance and Economics
Borys Grinchenko University of Kyiv*

МЕТОДИ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ РИСКОВ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ЭКСПОРТНОГО КОНТРОЛЯ В УКРАИНЕ

METHODS OF RISK ASSESSMENT FOR IMPROVING EXPORT CONTROL IN UKRAINE

Анотація. У статті наведено результати досліджень щодо аналізу методів оцінки ризиків при реалізації експортного контролю в Україні. Досліджено динаміку видатків зведеного бюджету України за 2007–2016 рр. на оборону та зроблено висновки щодо їх зростання. Розглянуто недоліки та переваги системи експортного контролю України. Виділено зовнішні та внутрішні загрози національній безпеці України, які пов'язані із експортним контролем. Обґрунтовані сутність та особливості використання різних методів оцінки ризиків при реалізації експортного контролю в Україні: статистичних, розрахунково-аналітичних, експертних та методів прогнозування.

Ключові слова: експорт, контроль, експортний контроль, ризик, оцінка, методи.

Аннотация. В статье приведены результаты исследований проведенного анализа методов оценки рисков при реализации экспортного контроля в Украине. Исследована динамика расходов сводного бюджета Украины за 2007–2016 гг. на оборону и сделаны выводы относительно их роста. Рассмотрены недостатки и преимущества системы экспортного контроля Украины. Выделены внешние и внутренние угрозы национальной безопасности Украины, связанные с экспортным контролем. Обоснованы сущность и особенности использования различных методов оценки рисков при реализации экспортного контроля в Украине: статистических, расчетно-аналитических, экспертных и методов прогнозирования.

Ключевые слова: экспорт, контроль, экспортный контроль, риск, оценка, методы.

Summary. The article presents the results of research on the analysis of risk assessment methods in the implementation of export control in Ukraine. The dynamics of expenditures of consolidated budget of Ukraine for 2007–2016 for defense was investigated and conclusions were reached on their growth. The disadvantages and advantages of the export control system of Ukraine are considered. The external and internal threats to the national security of Ukraine that was related to export control are highlighted. The essence and peculiarities of using different methods of risk assessment in the implementation of export control in Ukraine: statistical, analytical, expert and forecasting methods was substantiated.

Key words: export, control, export control, risk, evaluation, methods.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах посилення глобалізації реалізація процедури експортного контролю сприяє запобіганню розповсюдження зброї масового знищення, що забезпечує підтримку стабільності миру у світі. У багатьох країнах світу запроваджено відповідні правові норми, які передбачають обмеження переміщення (розповсюдження) товарів, послуг, технологій, які мають військове призначення або можуть бути використані у військових цілях. Експортний контроль охоплює також реекспорт товарів та технологій подвійного призначення. У багатьох випадках заборона або обмеження експорту на основі дії правил та процедур експортного контролю має суто економічну мотивацію, тому доцільно проводити дослідження феномену експортного контролю з економічної точки зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У економічній науковій літературі обмежена кількість робіт присвячена питанням експортного контролю. У наукових працях українських та зарубіжних вчених розглядаються переважно питання забезпечення безпеки у глобальному вимірі за рахунок нерозповсюдження зброї масового знищення. Провідні вітчизняні вчені, зокрема: В. Бегма, О. Власюк, В. Горбулін, В. Каблов, А. Качинський, В. Мунтіян, П. Неботов, А. Сухоруков, Н. Скляр, А. Шевцов та інші розглядають прикладні аспекти забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави при реалізації експортного

контролю. Загострення глобалізаційних проблем та воєнних загроз потребують проведення наукових досліджень питань змісту експортного контролю як об'єкта економічного дослідження, методів оцінки ризиків при здійсненні процедури експортного контролю. Цим обумовлена актуальність проведення дослідження з даного питання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті — навести результати досліджень щодо аналізу методів оцінки ризиків при реалізації експортного контролю в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У багатьох державах світу, у тому числі і в Україні, ухвалено нормативно-правові акти, які регулюють механізм та процедури здійснення експортного контролю, а також створені державні органи, що здійснюють конкретні контрольні та дозвільні процедури у сфері експортного контролю [1]. Товари та технології військового або подвійного призначення, як правило, створені у результаті проведення наукових досліджень за рахунок використання інтелектуальної праці та унікального обладнання багатьох наукових колективів, застосування високих технологій тощо, і, відповідно, ці економічні активи створено за рахунок бюджетних видатків [2; 3]. Тому неконтрольований експорт таких економічних активів може мати вкрай негативні економічні наслідки для країни-експортера. Сучасна продукція військового або подвійного призначення характеризується значним ступенем інноваційності, а тому передчасний експорт

Таблиця 1

Динаміка видатків зведеного бюджету України за 2007–2016 рр. на оборону,
(складено автором за даними [4])

Назва видатків	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Відхилення 2016 від 2007, %
Оборона — всього, млн грн.	9,4	11,7	9,7	11,3	13,2	14,5	14,8	27,4	45,5	59,36	Зросло у 6,31 рази
У тому числі:	6,6	7,5	7,0	8,5	10,2	11,6	11,9	24,4	40,8	53,40	Зросло у 8,09 рази
– військова оборона											
– цивільна оборона	1,3	2,4	1,1	0,9	0,8	0,6	0,5	0,4	1,1	0,6	- 53,84
– військова допомога зарубіжна країнам	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
– військова освіта	0,6	0,5	0,5	0,6	0,8	0,9	0,9	0,9	1,6	1,9	Зросло у 3,17 рази
– фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері оборони	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Інша діяльність у сфері оборони	0,9	1,0	1,0	1,2	1,4	1,4	1,5	1,6	2,0	3,46	Зросло у 3,84 рази
Видатки зведеного бюджету — всього млн грн.	226,1	309,2	307,4	377,8	416,9	492,5	505,8	523,1	643,6	835,8	Зросли у 3,7 разів

такої продукції позбавляє державу-експортера можливості отримання доходів від продажу відповідних патентів та ліцензій.

Динаміка видатків зведеного бюджету України на оборону за 10-річний період 2007–2016 рр. (табл. 1) дозволяє зробити наступні висновки. За аналізом видатків зведеного бюджету України на оборону за 2007–2016 рр. витрати на оборону зросли у 6,31 рази, у тому числі на військову оборону у 8,09 рази, на військову освіту у 3,17 рази, а на цивільну оборону зменшились на 53,84%. У Законі України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» передбачено збільшити видатки на забезпечення національної безпеки і оборони України в обсязі не менше 5 відсотків від валового внутрішнього продукту, при цьому фінансування потреб сектору безпеки і оборони України передбачити в обсязі не менше 165 372,3 млн грн., у тому числі не менше 158 997,3 млн грн. — із загального фонду Державного бюджету України, 6 375,0 млн гривень — із спеціального фонду Державного бюджету України [5, 6].

Україна має президенсько-урядову систему експортного контролю [7]. Сильними сторонами цієї системи є: пряма виконавча вертикаль на чолі з президентом, єдність системи державного управління, гнучкість двоступеневої системи, у якій уряд забезпечує реалізацію експортної політики держави. До слабких сторін вітчизняної системи експортного контролю можна віднести наступні: відсутність дієвого контролю за експортними операціями продукції військового або подвійного призначення; виняткові повноваження президента в питаннях експортного контролю.

В сучасних умовах євроінтеграції України зростає ступінь відкритості економіки, що посилює зовнішні загрози. В умовах збереження національної безпеки та протистояння зовнішнім загрозам

необхідно прагнути отримати максимальну користь від зовнішньоекономічних відносин. Експортним контролем контролюються специфічні групи товарів, які відносяться до джерел загроз техногенного та соціального характеру. В умовах проведення анти-терористичної операції на сході країни та існуючих зовнішніх загроз територіальній цілісності України посилення експортного контролю є важливим чинником забезпечення національної безпеки.

Загрози національній безпеці України, які пов'язані із експортним контролем, можна умовно поділити на зовнішні та внутрішні. До внутрішніх загроз можна віднести наступні: недосконалість українського законодавства у сфері забезпечення національної безпеки держави; криміналізація економіки, зростання долі «тіньового» сектору в економіці; низький рівень заробітної плати працівників та відсутність мотивації до праці; некерований відплив за кордон інтелектуальних та трудових ресурсів; високий рівень корупції у державно-управлінській сфері; недосконалість митної політики. До зовнішніх загроз, пов'язаних із експортним контролем можна віднести наступні: зниження обсягів інвестиційних надходжень до української економіки; залежність української економіки від високотехнологічного імпорту; високий рівень зовнішнього боргу; вплив глобалізаційних процесів на внутрішню економічну ситуацію в Україні.

Кожній реальній або можливій загрозі відповідає певний ступінь ризику. Необхідність кількісної оцінки ризиків значною мірою зумовлена питанням визначення прийнятного рівня безпеки. Кількісний вимір надає можливість порівнювати та визначати найбільш ймовірні та небезпечні ризики та загрози при здійсненні процедури експортного контролю. При кількісному аналізі ризиків, які виникають при реалізації експортного контролю, можна використовувати різні методи оцінювання (табл. 2). Практичне

Таблиця 2

Результати узагальнення існуючих методів оцінки ризиків при реалізації експортного контролю в Україні (складено автором)

Назва методів	Сутність	Особливості використання
Статистичні методи	Кількісне визначення ймовірності настання ризикової ситуації при проведенні експортного контролю, кількісна оцінка ймовірних збитків	Не завжди є достатня кількість статичних даних для застосування цих методів при виявленні ризикових ситуацій в процесі здійснення експортного контролю.
Розрахунково-аналітичні методи	Кількісне визначення ймовірності настання ризикової ситуації на оцінці змін чинників, які впливають на ситуацію здійснення експортного контролю	Трудомісткі у використанні, передбачають розгляд всіх можливих змін чинників, які впливають на процедуру здійснення експортного контролю, потребують розробки окремих баз даних та здійснення постійного моніторингу ситуації
Методи прогнозування	Кількісне визначення ймовірності настання ризикової ситуації на основі застосування різних методів	Не завжди можна отримати достатню кількість даних для застосування різних методів прогнозування.
Метод експертної оцінки	Якісне визначення ймовірності настання ризикової ситуації на основі узагальнення інформації, яка отримана від експертів	Не завжди є можливість своєчасно отримати потрібну інформацію від експертів, як і знайти самих експертів, які б мали достатньо досвіду як із проведення процедур експортного контролю, так і з оцінки ризиків

використання методів оцінки ризиків при здійсненні процедури експортного контролю залежить від мети дослідження та наявності кількісних статистичних даних. Статистичні та розрахунково-аналітичні методи оцінки ризиків при реалізації експортного контролю в Україні є найбільш трудомісткими у використанні та потребують наявності певного масиву даних, але результати оцінки ризиків за цими методами є більш точними у кількісному вимірі.

Експертні методи доцільно застосовувати у випадках, коли є достатня кількість експертів. Методи прогнозування потребують достатньої кількості даних для їх обґрунтованого застосування.

Висновки. При визначенні доцільності розробки заходів щодо усунення або запобігання тим чи інших загрозам необхідно враховувати те, що при проведенні операцій експортного контролю може виникати ймовірність отримання економічних втрат як для окремої країни так і для суспільства в цілому.

Це пов'язано із специфікою міжнародної торгівлі «чутливими» товарами, яка повинна враховувати як економічні інтереси так і інтереси національної безпеки. Ці два показники покладені в основу прийняття рішень у системі державного експортного контролю. При здійсненні операцій експортного контролю показник національної безпеки включає в себе як суто національні інтереси, так і інтереси міжнародної безпеки. Враховуючи це потрібно зважати, що здійснення експортної операції «чутливих» товарів може збільшити показник економічної ефективності експорту окремої країни але погіршити рівень міжнародної безпеки. Таке відношення відображає сутність конфлікту економічних інтересів та інтересів забезпечення міжнародної безпеки. Саме тому під час здійснення заходів експортного контролю постійно вирішується задача усунення протиріч між метою економічного розвитку та цілями національної та міжнародної безпеки.

Література

1. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [Електронний ресурс]. — Доступний з: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/549-15>.
2. Неботов П. Г. Організаційно-економічний механізм експортного контролю: теоретико-методологічний аспект / П. Г. Неботов // Економічний вісник університету. — 2017. — Випуск 32/1. — С. 72–81.
3. Неботов П. Експортний контроль продукції подвійного використання: проблеми й механізми ефективної реалізації в Україні / П. Неботов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». — 2016. — Вип. 17. — Ч. 3. — С. 33–36.
4. Бюджет України 2016. Статистичний збірник. — К.: Міністерство фінансів України. — 315 с.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 вересня 2017 року «Про пропозиції до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» по статтях, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони України»: Указ Президента України № 278/2017. — [Електронний ресурс]. — Доступний з: zakon.rada.gov.ua
6. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України. — [Електронний ресурс]. — Доступний з: zakon.rada.gov.ua/go/2246-19.
7. Експортний контроль [Електронний ресурс]. — Доступний з: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/51-e/3409-eksportnij-kontrol.html>